

УДК 811.111'361
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-2/30>

Шундель Т. О.

Донецький національний медичний університет

СИНКРЕТИЧНИЙ ХАРАКТЕР СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З ПІДРЯДНОЮ ЧАСТИНОЮ ПЕРЕХІДНОГО ХАРАКТЕРУ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКУ

Статтю присвячено дослідженню варіативності утворювань взаємовідношень та синкретичних зв'язків між структурними елементами складнопідрядних речень з відношеннями причини та наслідку, вивченню функціонально-семантичного потенціалу цієї складної конструкції. Особлива увага звертається на семантико-синтаксичну систему предикативних одиниць з урахуванням тонких семантичних відтінків, що є ідеальною умовою для виділення абстрактних, поєднаних синтаксичних функцій в руслі структурно-семантичного напрямку, цінність якого полягає в багатоаспектному вивченні характеру інтеграції граматичної й позиційної природи складнопідрядного речення, аналізуються умови розмежування ядра та синкретичної периферії. Особлива увага звертається на зв'язок між типовими та перехідними синтаксичними одиницями. Доводиться, що перетин перехідних зон складнопідрядних речень характеризується відсутністю або нечітко вираженою наявністю комплексу диференційних ознак польової структури складної одиниці, що є причиною виникнення різноманітних значень та функцій взаємодіючих синкретичних опозицій завдяки гібридності природи складнопідрядного речення та семантичного ядра. Встановлено, що синкретичні конструкції з інваріантним значенням причини та наслідку втрачають певний набір диференційних ознак в синкретичних периферійних структурах та за певних умов набувають додаткових значень інших польових конструкцій. При цьому семантичне ядро кожного сполучника в підрядному реченні причини або наслідку неоднорідне, а його комунікативна функція полягає у вираженні характеру стосунків між одиницями СПР, що утрудняє однозначне відношення складнопідрядної конструкції до того або іншого типу структурно-семантичної класифікації. Доведено, що заміна одних семантичних значень іншими підкреслює мінливий характер синкретичних складнопідрядних речень з підрядними частинами перехідного характеру. При цьому наголошується, що синкретизм є уніфікованим засобом передачі семантичних значень, що відкриті для реалізації в конкретній ситуації. Таке відображення ознаки дозволяє модифікувати семантичні значення синтаксичних функцій складнопідрядних речень з відношеннями причини та наслідку, тобто, відкриває можливості для синтезування елементів.

Ключові слова: синкретизм, складнопідрядні речення, перехідний характер, шкала перехідності, причина, наслідок, периферія, структурно-семантична класифікація, сема.

Постановка проблеми. У мові існує чимало наукових досліджень, що присвячені питанням вивчення синкретичної природи периферійних зон складнопідрядних речень (далі – СПР) з перехідним характером. Більша частина таких речень володіє абстрагованим характером з синтезованим значенням декількох семантичних полів. Хоча деякі типи синкретичних СПР вже потрапляли в коло зацікавленості окремих дослідників з синтаксису, однак синкретичні СПР з перехідним характером підрядної частини функціонально-семантичного поля причини та наслідку не були об'єктом окремих досліджень. На сьогодні вченими не висвітлені усі семантичні типи синкретичних СПР з інваріантними та комбінованими

значеннями, не з'ясовані усі структурні особливості вищезазначених складних конструкцій з детальним дослідженням специфіки зв'язку з'єднувальних елементів (сполучників та сполучних слів) та опорних слів, які впливають на функціонування в мові речень асиметричної природи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вагомий внесок у дослідження синкретичного характеру СПР зробили такі вчені-лінгвісти, як С.А. Алексанова [1], Ю.П. Бойко [3], П.М. Бокова [4], С.І. Дружиніна [6], В.Г. Зарицька [7], О.І. Хелліл [8], Т. Масицька [9], О.В. Новосілець [10], А.В. Онатій [1], М.О. Павлюковець [12], Р.О. Христіанінова [14], Л.В. Шитик [15], які наголошували на дослідженні та аналізі саме структурно-семан-

тичного аспекту СПР, значеннєвої площини підрядних частин та аналізу асиметричності взаємовідношень у плані будови та семантики.

Дослідники робили акцент на структурно-семантичному аналізі СПР, оскільки саме структурно-семантична класифікація свідчить про наявність складних конструкцій СПР абстрактного характеру, здатних до диференціації взаємовідношень між частинами СПР, враховуючи не лише типові структурні одиниці, але й синкретичні конструкції. Крім того, універсальність структурно-семантичного типу класифікації та її здатність репрезентувати найтонші семантичні й смислові відтінки свідчить про тенденцію до виникнення комбінаційних інтенсифікацій змісту.

Так, О.К. Федоров припускав широке розуміння безлічі моделей СПР, компоненти яких поєднували близькі за характером смислові стосунки за допомогою сполучників або сполучних слів особливої семантики [13, с. 73-77].

Модифіковані семантичні значення у рамках цієї конструкції виникають завдяки функціонуванню у мові такого явища як синкретизм. При цьому неважко помітити, що синкретизм є містким засобом передачі значень синтаксичних функцій, які виражають багатоаспектний процес відкритий для реалізації в конкретній ситуації. Таке відображення ознаки дозволяє модифікувати, формувати реалізацію семантичних значень синтаксичних функцій, тобто, відкриває великі можливості для поєднання елементів.

На думку Ю.П. Бойко, синкретичні СПР об'єднують у своїй основі структурно-семантичні компоненти різних польових структур, представляючи собою гіпотактичні синтаксичні одиниці із синтезом декількох граматичних значень з послабленням інваріативного значення внаслідок набуття диференційних ознак інших структурно-семантичних складнопідрядних одиниць [3].

Мовознавець О.В. Новоселець, аналізуючи СПР синкретичного характеру, зазначає, що такі речення мають перехідну, проміжну природу, і пропонує їх виокремлювати як самостійні одиниці, що посідають периферійну ланку в перехідній зоні. При цьому визначення обсягу синтезованих ознак залежить від їх несистемного характеру, асиметричної природи та місця розташування в зоні перехідності [10].

У зв'язку з цим, дослідник А.В. Онатій наголошує на вивченні СПР несиметричної природи з детальним аналізом прислівно-кореляційного зв'язку, формально-граматичних моделей речень з перехідним характером, виявленням критеріїв

семантичної нетотожності підрядних речень внаслідок чого можуть виникати синкретичні одиниці перехідного характеру з різною синтаксичною проекцією, що перебувають в перехідній зоні між симетричними та несиметричними конструкціями [11, с. 2-5].

Складнопідрядні конструкції характеризуються високим семантичним потенціалом, оскільки здатні одночасно реалізувати декілька сем, наприклад, причина та наслідок. Як вважає О.І. Кхелілі, саме СПР із зв'язками причини та наслідку здатні відобразити реальні та існуючі взаємовідношення речей або процесів. Причина завжди викликає наслідок, тому альтернативність зв'язку між головною та підрядною частиною визначається більшістю вченими не лише як реальна, але й як потенційна площина для модифікації семантики цих структурних одиниць. Таким чином, саме багатогранність відношень причини та наслідку становить гостру проблему трактуванні цих речень відношенні до певної семантичної класифікації, що й зумовлює актуальність наукового пошуку [8, с.16].

Поглиблений аналіз СПР сучасної англійської мови свідчить, що синкретичність підрядної частини обумовлюється певною співвіднесеною із словами в головних реченнях, характері індикаторів (з'єднувальних елементів), здатністю поєднання двох синтаксичних ядер і тенденцією підключення предикативної лінії до ускладненого семантичного ядра, що призводить до комбінації функціональних векторів, які органічно переплетені між собою. Тобто, створюється свого роду концентрація форм при економії мовних засобів, що призводить, у свою чергу, до розширення класифікаційних меж за допомогою виділення проміжних підрядних типів. Умови існування взаємозамінних засобів підпорядкування сприяють появі синкретичності форм, що призводить до зміни загального сенсу цілісного висловлювання. Нові синкретичні семантико-синтаксичні значення реалізуються на базі вираження стосунків між головною й підрядною частинами, які припиняють відбивати індивідуальні наповнення. Отже, відбувається свого роду відхід від подібних конкретизованих одиничних фактів дійсності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та аналіз синкретичних СПР з відношеннями причини та наслідку, визначення перехідного характеру цих структурних одиниць та вивчення польових або периферійних одиниць синкретичної природи. Досягнення поставленої мети можливо здійснити шляхом вирішення наступних

завдань: аналіз структурних особливостей ядерних, периферійних та перехідних одиниць СПР за допомогою шкали перехідності В.В. Бабайцевої; характеристика семантичної модифікації перехідних та периферійних зон СПР; розкриття суті взаємовпливу перехідних моделей підрядної частини СПР з відношеннями причини та наслідку; дослідження функціональних особливостей синтезованих форм СПР синкретичного характеру.

Виклад основного матеріалу. Наше розуміння дозволяє стверджувати, що синкретичні СПР розкриваються за допомогою потенційно-вільних структурно-семантичних підрядних. Це, очевидно, можна пояснити тим фактом, що незавершена предикативна лінія головного речення опиняється в перехідних зонах, створюючи додаткову комунікативну інформацію за рахунок синкретичності значень з'єднувальних елементів. Треба зазначити, що синкретичність з'єднувального елемента та структура СПР тісно взаємодіють, оформлюючи цю конструкцію як відкриту й характеризуючи її як перехідну ланка між декількома заданими одиницями (причини або наслідку) з певним функціональним навантаженням. Характерною ознакою є те, що структурна функція головного речення як основної зберігається, змінюється лише міра повідомлення в підрядному. Крім того, усі СПР із синкретичною підрядною частиною розглядаються як носії ускладненої моделі, де функціональні стосунки визначаються за рахунок входження залежного компонента в периферійну зону.

Є, далі, усі підстави врахувати і релевантну роль з'єднувальних елементів між головною та підрядною частинами, які використовуються не просто для передачі заданого обсягу інформації, а виражають багатогранне відношення до певного факту дійсності. Загально визнаним є факт, що сполучники мають подвійну природу: з одного боку, вони органічно влітаються до складу підрядного компонента, а, з іншого боку, тісно пов'язані з головною частиною. На думку Є.В. Гулиги, перетин граматичних функцій сполучників та їх лексичного значення варіюється, що є причиною утворення різних семантичних груп або полів однаковими сполучниками [5, с. 24-25].

Наше розуміння дозволяє стверджувати, що найбільш складними випадками виявляється розкриття СПР, де простежуються вияви вживання елементів, в характері яких закладено два синтаксичних ядра. Зв'язок між ядрами вільний та семантико-синтаксичні стосунки можуть стикатися з різноманітним змістом СПР, що, у свою

чергу, призводить до синкретичності форм підрядних частин.

Синкретичність значень будь-якого сполучника допомагає виявити шкала перехідності В.В. Бабайцевої, яка, до того ж, спрямована на визначення природи взаємодії зв'язки (сполучника або сполучуваного слова) в певних синтаксичних умовах з урахуванням периферійних зон [2, с. 32-34].

А. *She didn't finish the sentence as she helped Katherine to prise Milly away from Briony [16, с. 181]. Was it because he never listened to her [16, с. 44]? Since she moved in with Milly she hadn't had the curse [16, с. 107].*

Аб. *... they hadn't been very busy since the strike started [16, с. 133]. She didn't like it 'cos he showed her he loved me the best [16, с. 183]. Katherine shudered as poured out the thick dark liquid [16, с. 77]. Katherine was cross and hurt that he didn't seem to be very concerned at what Gerald had done to her [16, с. 51].*

АБ. *They've took her to the hospital as there's complications [16, с. 323]. I feel rather flattered that I've got two nice young men fancying me [16, с. 318].*

аб. *Joe ducked as Ted went to give him a clout [16, с. 123]. ... you don't want me to leave school so I'm going to try and get a job after school [16, с. 136]. I must have been somewhere near the right place because I found the lifebelt [16, с. 30].*

Б. *... and he didn't want to lose her so that he could strenthen her position in the future [16, с. 174]. He wasn't facing her direction so quickly spooned another dollop of pease pudding in the bowl [16, с. 85]. She pushed open the kitchen door with such force that it banged against the wall [16, с. 125].*

Досліджуючи проілюстрований матеріал, ми приходимо до висновку, що не кожна підрядна частина із сполучниками *as*, *because*, *so*, *so that*, *since* може висловлювати причинні відношення у чистому вигляді, оскільки саме сполучники володіють широкою семантикою та розглядаються переважною частиною вчених як гнучкі структури.

Нами відзначалося вище, що ядерні СПР із значенням причини й наслідку в центрах **А** та **Б** є конструкціями з прямим підпорядкуванням.

Так, на думку С.І. Дружиніної, серед численних прикладів СПР з відношеннями причини у зоні **А** можна виділити конструкції двох видів [6, с. 92]: в структурі підрядного речення першого типу повідомляється причина того явища, про яке ведеться мова в головному реченні, тобто, ситуація породжує причину. Наприклад,

She didn't want to say too much as all the memories of that deadlul morning came back [16, c. 296].

В структурі другого типу підрядні речення можуть вказувати не на причину, а обґрунтовувати явище, яке міститься в головному реченні. Наприклад,

She almost ran into the kitchen as she couldn't wait to tell Milly [16, c. 244].

Грамаітичні інідекси стосунків причини в СПР представлені цілим спектром сполучників та сполучних слів, але домінуюча роль належить сполучникам *as, because* завдяки семантичному потенціалу цих з'єднувальних елементів. При належному наповненні головної частини вони можуть виразити широкий спектр причинних стосунків. Порівняйте:

Kate hadn't told the family too much about them as Milly would tell her off for worrying about the waifs and strays she seemed to collect ... [16, c. 291] (вияв власно-причинних стосунків).

I won't shake your hand, me boy, as mine're a bit dirty [16, c. 282] (вияв причинно-наслідкових відношень).

He wouldn't ask his mother as she might laugh at him for taking an interest [16, c. 313] (вияв причинних відношень об'єктивної модальності із позначенням існуючої причини та її обґрунтування).

Suddenly she felt a stronger person because she began to put her plan into action [16, c. 48] (оцінювально-причинні відношення відбиваються за допомогою сполучення іменника та прикметника, що посилює причину виникнення дії).

The following morning Katherine felt a little apprehensive as she made her way to start work in Trent's shop [16, c. 75] (оцінювально-причинні відношення відбиваються за допомогою прикметника, що посилює причину виникнення дії)

Треба відмітити, що вживання СПР з власне-причинними стосунками простежується лише в ядерних реченнях, що мають чисту семантику без накладення другорядних відтінків. Тобто, простежується реалізація лише причинних стосунків дій, які надані в головному реченні.

Синкретичні структури СПР із стосунками причини - наслідку в проміжних зонах **Аб**, **АБ**, **аБ** функціонують в мові як структури із зворотнім підпорядкуванням. Семантичне ядро СПР із причинними відношеннями може перетинатися з СПР із відношеннями наслідку, оскільки зазначені структури володіють відношеннями обумовленості. Це, в свою чергу, призводить до появи складнопідрядних конструкцій синкретичного характеру у периферійній зоні. Так, структури

із синтезованим значенням причини та наслідку вказують на логічне співвідношення між компонентами СПР, де надаються причини виконання дії (головне речення) та наслідки їхньої реалізації (підрядне речення).

Трансформація компонентів СПР, тобто їх здатність заміщати позиції головного речення або підрядного, підкреслює логічність зв'язку між двома фактами дійсності. Тобто, ускладнені моделі синкретичних структур перехідних зон зі значенням причини - наслідку мають неповну предикативну лінію та є, за своєю суттю, відкритими структурами з синтезованими семантичними ядрами.

Цікавий той факт, що в реченнях опозиційної природи варіативність семантичного значення підрядної частини розкриває синкретичність цих синтаксичних конструкцій: семантичні ядра причини та наслідку переплітаються настільки тісно, що набувають дифузного характеру. Синкретичні конструкції в зоні **Аб** за своєю природою тяжіють до СПР зі значенням причини, оскільки логічно пояснюють причину дії надану в головному реченні. Більш виражені причинні відношення підкреслюються і позицією підрядного речення – його постпозицією. Відомо, що наслідок ніколи не передуває причини, але можливість використання зворотнього підпорядкування наштовхує нас на думку про самостійність компонентів, внаслідок чого в глибинній структурі СПР **Аб** окрім причинної семантики реалізується і елемент семантики наслідку. Тобто, залежна частина із сполучником може містити об'єктивний наслідок того факту, причини якого надані в головній частині, але в незначній мірі. Приклади СПР із синкретичним значенням причини та наслідку зони **АБ** володіють рівнозначним співвідношенням елементів семантики причини та наслідку, в результаті чого збіг грамаітичної функції сполучників *as, because, so, so that, since* призводить до спільності їхнього лексичного значення.

У синкретичній ланці **аБ** простежуються приклади СПР з потенційно-новим значення. Їхня особливість проявляється в тому, що вони виступають не лише у формі СПР із відношеннями причини, а є реченнями наслідку одночасно. У структурі цих речень можуть бути присутні модальні слова, за рахунок яких може реалізовуватися деякий ефект суб'єктивної думки мовця з нотками невпевненості. При цьому, мовця цікавить не стільки причина, скільки її логічне обґрунтування. Головна особливість таких синкретичних синтаксичних конструкцій полягає в тому, що вони не протиставляють значення, а синтезують

їх, хоча, більшою мірою тяготить до речень із значення наслідку.

Категоріальна семантика ядерних речень зони **Б** реалізує значення слідства в чистому вигляді. Конструктивні елементи цієї конструкції – сполучники *so that, that, so* не призводять до пересмислення основного, конкретного значення та зміни функціонального значення - наслідки.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши матеріал з поданої проблеми, ми прийшли до висновку, що поглиблений аналіз СПР з відношеннями причини та наслідку, численні приклади яких ми можемо зустріти у рамках структурно-семантичної класифікації, свідчить про те, що синкретичність слів-зв'язок з їх здатністю до неоднорідного прояву в семантичній структурі визначає здатність цих одиниць-маркерів прогнозувати варіант семантичної й синтаксичної структури

визначуваних одиниць. Синкретичність підрядних частин простежується і в тих випадках, коли постійне смислове значення однієї моделі СПР може бути замінено іншою схожою, однорідною моделлю СПР без істотної зміни структурно-семантичного вираження плану змісту.

Таким чином, синкретичний характер підрядної частини перехідного характеру виникає у разі синтезу двох семантичних ядер та обумовлений здатністю ускладненого семантичного ядра призводити до перехрещення семантичних значень та синтаксичних комбінацій підрядних одиниць асиметричної природи. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у детальному дослідженні структурно-семантичної організації синкретичних СПР з інваріантними значеннями проміжних одиниць польової природи та перехідного характеру речень з відношеннями причини та наслідку.

Список літератури:

1. Алексанова С. А. Феномен недискретности в сфере обстоятельственных детерминантов. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2008. № 10 (57). С. 138-143. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-nediskretnosti-v-sfere-obstoyatelstvennyh-determinantov> (дата звернення 20.11.2019).
2. Бабайцева В. В. Зона синкретизма в системе частей речи современного русского языка. *Филологические науки*. 1983. № 5. С. 35-42.
3. Бойко Ю. П. Синкретизм у системі складнопідрядних речень сучасної англійської мови. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/6045/1/1.pdf> (дата звернення 22.11.2019).
4. Бокова П. М. Структурний та функціонально-семантичний аспекти складнопідрядних речень з підрядними часу в сучасній іспанській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. 21 с.
5. Гульга Е. В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексическое поля в современном немецком языке. М. : Просвещение, 1969. 184 с.
6. Дружинина С. И. Синкретизм в системе сложноподчиненных предложений современного русского языка: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Орловский государственный университет. Орёл, 2009. 470 с.
7. Зарицька В. Г. Синкретичні типи підрядності в системі складного речення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2005. 20 с.
8. Кхеліл О. І. Складнопідрядне речення з підрядним умови в середньоанглійській мові: структурний та функціональний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Житомирський національний університет імені Івана Франка. Житомир, 2016. 211 с.
9. Масицька Т. Складнопідрядні речення як дериваційна база простих ускладнених конструкцій. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/7038/1/115-126.pdf> (дата звернення 26.11.2019).
10. Новосілець О. Синкретизм в англійській мові. URL: [http://text-intertext.in.ua/pdf/n01\(03\)2018/novosilets_olena_03_2018.pdf](http://text-intertext.in.ua/pdf/n01(03)2018/novosilets_olena_03_2018.pdf) (дата звернення 30.11.2019).
11. Онатій А. В. Синтаксична організація складнопідрядних займенниково-співвідносних речень несиметричної структури: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний університет «Києво-Могилянська академія», Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2018. 231 с.
12. Павлюковец М. А. Синкретизм на морфологическом и синтаксическом уровнях английского языка как проявление языковой экономии: функциональный аспект: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». Ростов-на-Дону. 2009. 194 с.
13. Федоров А. К. Семантико-структурная классификация сложноподчиненных и придаточных предложений. *Русский язык в школе*. 2002. № 5. С. 72-77
14. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення з ознаками різних типів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*. 2014. Вип. 50. С. 37-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_50_8 (дата звернення 30.11.2019).

15. Шитик Л. В. Явища синхронної перехідності в синтаксичній системі української літературної мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національна академія наук України, Інститут української мови. Київ. 2014. 40 с.

16. Williams Dee. *Katie's kitchen*. London: Headline Book Publishing. 1998. 375 p.

Shundel T. O. SYNCRETIC CHARACTER OF COMPLEX SENTENCES WITH A SUBORDINATE PART OF CAUSES AND RESULT OF THE TRANSITIONAL CHARACTER

The article is devoted to the study of variability of the formation of relationships and syncretic relations between the structural elements of compound sentences with the relationships of cause and result, the study of the functional and semantic potential of this complex structure. Particular attention is paid to the semantic and syntactic system of predicative units taking into account nice semantic shades of meaning that is an ideal condition for the separation of abstract, combined syntactic functions in the course of structural and semantic direction, the value of which lies in the multidimensional study of the integration character of grammar and position of a complex sentence, the conditions of the position of the nucleus and syncretic periphery delimitation are analyzed. Particular attention is paid to the relationship between typical and transient syntax units. It has been proved that the intersection of transition zones of complex subordinate clauses is characterized by the absence or clearly expressed presence of a complex of differential features of the field structure of a complex unit, which is the cause of the development of various meanings and functions of interacting syncretic oppositions due to the hybrid nature of the complex subordinate clause and the subordination clause nature. It has been established that syncretic constructions with invariant meaning of cause and result lose a certain set of differential features in syncretic peripheral structures and under certain conditions acquire additional meanings of other field constructions. In this case the semantic nucleus of each conjunction in the subordinate clause of cause or result is mixed and its communicative function is to express the nature of the relations between the units of the complex sentence that complicates unique relation of complex construction to one or another type of structural and semantic classification. It has been proved that the replacement of one semantic meaning with another one emphasizes the changing nature of syncretic compound sentences with subordinate parts of a transitional character. It has been emphasized that syncretism is a unified means of transmitting semantic meanings that are open to realization in a particular situation. Such representation of a feature allows to modify the semantic meanings of syntactic functions of complex sentences with the relationships of cause and result and it opens possibilities for synthesizing elements.

Key words: *syncretism, complex sentences, transitional character, transitivity scale, cause, result, periphery, structural and semantic classification, seme.*